

Functioning and hierarchy of farms in the Gallic society from the 3rd century to the roman period

Seminář hospodářské dějiny pravěku

Lucie Berg

Úvod

Předmětem referátu je představení článku *Funkce a hierarchie farem galské společnosti od třetího století do doby římské expanze*. Jeho autorem je François Malrain, který za pomoci Gertrude Blancquaert představuje podobu tzv. „indigenous farms“ – „původních farem“. Díky předstihovým výzkumům jich bylo ve Francii zachyceno velké množství. Autoři článku na základě syntézy více jak 300 lokalit v Pařížské pánvi a hlubší analýzy deseti lokalit z údolí řeky Oise (obr. 1) představují jejich formu, vývoj, funkci a hierarchii. Zkoumané lokality spadají do časového období od třetího století před Kristem až po dobu římské okupace, kdy se objevuje mnoho změn. Zkoumané farmy jsou charakteristické tím, že jsou téměř vždy obehnané příkopem, který je jedním z důležitých statusových symbolů. Právě na základě formy příkopu, architektury staveb, vlastnostech artefaktů a konzumovaných potravinách vytváří Malrain čtyři kategorie farem, které budou postupně v referátu představeny.

Poloha farem v krajině

V Zápiskách o válce galské se Ceasar zmiňuje o tzv. Aedificiích (Aedificium). Tomuto výrazu bylo francouzskými badateli přiřknuto mnoho významů (villa, sídlo aristokracie, stodola,...), nicméně je jisté, že se jednalo o budovy s obytnou či zemědělskou funkcí. Autoři tento pojem vztahují k farmám. Aedificia jsou totiž zmiňována jako důležitá strategicky situovaná zásobní místa, která vojska zásobovala masem a obilím. Jejich umístění v krajině se vyvíjelo pravděpodobně jako důsledek galských válek. Zkoumaný region byl velmi hustě osídlen, v časném laténu (mezi pátým a třetím stoletím) se většina areálů se nacházela při dně údolí. Na začátku třetího století začaly být kolonizovány vyšší polohy, později v galo-římském období byly $\frac{3}{4}$ farem umístěny na vrcholech kopců (obr. 2). Na základě pylové analýzy se ukazuje, že na severozápadě, stejně tak na jihu byla krajina silně odlesněná. Lesní zvěř tvořila velmi malou část jídelníčku Galů. Především se jednalo o živočichy žijící v otevřeném prostoru (na pomezí lesa) – zajíc, srnčí zvěř, divoká prasata. Například pro postavení plotu nad příkopem na lokalitě Vernand – Aisne muselo být pokáceno 50-60 stromů na hektar, které měly 30-40 centimetrů v průměru. Pilová analýza provedená na lokalitě Chevrières v Oise ukázala, že na začátku osídlení mohl být les v blízkosti, nicméně v průběhu

Functioning and hierarchy of farms in the Gallic society from the 3rd century to the roman period

Seminář hospodářské dějiny pravěku

Lucie Berg

byl vykácen. I přestože je těžké zkoumat dopad lidské činnosti na přírodní prostředí, je zjevné, že krajina byla silně antropická. Pro lepší pochopení lidského vlivu na krajinu nemáme dostatečné znalosti. Museli bychom znát veškeré osídlení, farmy a jiné struktury, jejich zemědělský prostor a muselo by být jasné, zdali byli současné. Právě toto je problém i v regionech, které jsou velmi dobře prozkoumané. Aby mohla farma fungovat, musí mít prostor pro kultivaci (pro pole), pastvu, zalesněnou část a bažinatou oblast – až 60 hektarů. Tento odhad pochází na základě výzkumu v Onnaingu (na severu Francie u belgických hranic), kde se na 260 hektarech na sebe „tlačily“ farmy, které byly od sebe vzdáleny 800-1500 metrů, a každá z nich mohla využívat na 60 hektarů.

Příkopy

Významným prvkem farem jsou příkopy, které se právě ve třetím století stávají běžným jevem, na rozdíl od století předchozích, kdy se v závislosti na regionu farmy vyskytovaly pouze občas. Ohraničení areálů nabývalo různých forem, jejichž základy, kurvilineární nebo rektalineární tvary, mohly být jednoduché nebo složitější. V průběhu laténu až do začátku galsko-římského období začala být rektalineární forma nejběžnější formou (obr. 3). Příkopy se nám samozřejmě dochovávají nejlépe na rozdíl od forem, jako jsou palisády nebo ploty. Jejich podoba byla velmi různorodá, například stěny mohou být široké, subvertikální, vertikální, konkávní, konvexní a jejich základy mohou být ploché, zakulacené nebo do tvaru V. Jinými slovy nedá se hovořit o nějaké uniformitě. Jsou rozlišovány tři typy:

1. Nejběžnější, je charakteristický ne příliš širokou a ne příliš hlubokou jámou – mezi 0,2–1 metru v průměru.
2. Široké a hluboké jámy více jak jeden metr.
3. Nejvzácnější typ, obsahuje rozsáhlé jámy, jejichž hloubka a šířka může přesáhnout tři metry.

Valy

Velké množství hlíny, které pocházelo z výkopů při budování příkopů, bylo použito na stavbu valu. Při jeho destrukci zpětně hlína nepravdělně zavalila příkop. I přestože valy nejsou často

Functioning and hierarchy of farms in the Gallic society from the 3rd century to the roman period

Seminář hospodářské dějiny pravěku

Lucie Berg

dochovány, jejich přítomnost se předpokládá na základě pozorování plánu farmy – prázdný prostor mezi sídlištní strukturou a příkopem musel být vyplněn valem. Například na lokalitě Picardy v Ronchères byla hlína z výkopu využita pro konstrukci valu, který je viditelný dodnes (obr. 4.). Vnitřní obložení příkopu bylo obloženo dřevem a u budov byly nalezeny hlubší výkopy, pravděpodobně aby byl zajištěn jednodušší přístup k vodě. V jiném případě na lokalitě Longueil-Sainte-Marie v Oise se na základě mikromorfologické analýzy ukázalo, že jedním ze základů valu (náspu) byly nevypálené hliněné cihly, které násep pomáhaly podpírat/držet na svém místě (obr. 5).

Prostor každé farmy byl funkčně organizovaný. Obecně lze říci, že více než deset konstrukcí se nacházelo v blízkosti příkopů a byly k nim souběžné. Vzdálenost od jedné konstrukce k druhé je více méně pravidelná. Někdy jsou konstrukce izolovány jedna od druhé v rámci vnitřního dělení areálu, v jiných případech je zjevné uspořádání konstrukcí za nějakým specifickým účelem. Rozsáhlý střed areálu bývá zcela prázdný. Nicméně některé ohrazené areály obsahují jedinou konstrukci, která se nachází v samotném středu.

Prostorová analýza farmy

Prostorová analýza artefaktů, které se na lokalitách nacházejí, může významnou měrou přispět k poznání organizace a funkce farem, potažmo jejich konkrétních částí. Na lokalitách v údolí řeky Oise byla provedena přesná lokalizace každého artefaktu (obr.). Tento experiment ukázal, že efektivní je odběr vzorků v příkopu po čtyřech metrech (nicméně aby mohla být tento způsob výzkumu ověřen, byl aplikován i celkový odkryv). Aplikovaná metoda je dle autorů efektivním kompromisem mezi rozsáhlým archeologickým výzkumem a náhodným vybíráním vzorků, které ovšem neumožňuje celkovou prostorovou analýzu artefaktů.

Shromážděný materiál byl oddělen a zvážen (odštěpky, kosti, výhřevné kameny, keramika, etc.). Tyto data byla zaznamenána do tabulek a statisticky vyříděna. Propojení statistických výsledků s gisem umožnilo vytvoření diagramu zaznamenaných artefaktů (obr.).

Domácí odpad byl nalezen především v příkopech (více jak 80%). Na základě analýzy získané z tabulek bylo možné předpokládat využití a účel jednotlivých ploch. Odpad je nacházen v příkopu blízkosti budovy, která je vyprodukovala. Jeho analýza je dobrým zdrojem informací v poznávání funkcí struktury a činnosti prostoru. Odpad tedy pomáhá určovat prostorovou analýzu prostoru, ale je i indikátorem sociální statusu obyvatel. Na

Functioning and hierarchy of farms in the Gallic society from the 3rd century to the roman period

Seminář hospodářské dějiny pravěku

Lucie Berg

základě této analýzy je také možné odhalit některé informace, které se týkají depozičních procesů.

Artefakty

Důležitým zdrojem poznání významu a funkce areálů jsou nalezené artefakty (obr. 6). Ty také odráží jasné hranice mezi sociálními třídami. Většina lokalit obsahuje předměty denní potřeby, jako mlecí kameny a tkalcovská závaží. Někdy jsou artefakty chudé bez výzdoby, jindy se objevují prestižní artefakty jako skleněné či lignitové náramky a bronzové objekty. Na samotných zbraních je společenská diferenciaci více znatelná. Navíc tato třída artefaktů se na farmách vyskytuje zřídka, proto pokud jsou nalezeny, je to pozoruhodné. Botka kopí a kovová část oštěpu z Herblay, stejně tak části zbraní z Maroilles sur-Seine “les Gours aux Lions “ ukazují na vysoký status obyvatel těchto lokalit. Stejně tak to platí pro mince, které ale nejsou na těchto lokalitách často nacházeny. Jejich přítomnost indikuje možnosti obchodu a schopnost vlastníka získat nějaké zboží, které si nebyl schopen sám vyprodukovat. Podobě na určitých farmách jako znak bohatství byly nalezeny amfory.

Hierarchická klasifikace farem:

1. Příkladem nejexkluzivnější ale také nejméně časté tzv. aristokratické farmy je lokalita Longueil-Sainte-Marie. Ohrazený areál má hluboký a široký příkop s úzkým vchodem, pravděpodobně chráněný bránou. Uzavřený prostor odhalil dvě po sobě jdoucí konstrukce (obr. 7). Jednalo se pravděpodobně o obydlí rodiny majitele farmy. Ze stejného časového úseku se v blízkosti nachází malý ohrazený areál, který sloužil jako pohřebiště. Tyto dva areály jsou umístěny uvnitř větší sítě příkopů, které ohraničují seskupení hospodářských budov. Skleněné korálky, lignitové náramky a bronzové objekty jsou indikátory neobvyklého statusu této lokality. Pozoruhodné je také i oddělení jedné budovy od ostatních hospodářských budov.
2. Farmy druhé kategorie jsou charakteristické výraznými příkopy a artefakty, které naznačují vysoký statut jejich obyvatel. Chybí zde ovšem výrazné členění prostoru, nicméně jsou zde znatelné stopy po sociální diferenciaci (obr. 8). Pán domu a jeho

Functioning and hierarchy of farms in the Gallic society from the 3rd century to the roman period

Seminář hospodářské dějiny pravěku

Lucie Berg

služebníci bydlí ve stejném ohrazeném areálu, avšak artefakty a odpad v podobě kostí z jejich domácností poukazují na odlišný status mezi obyvateli. Takovým příkladem je právě Verberie. Všechny domy jsou postaveny ze stejného materiálu, ale mají odlišný půdorys. Kuchyně, kterou je každý z domů vybaven, vykazuje rozdílnosti, tzn. některá se zda být propracovanější než druhá. Stejně tak jako kuchyňské vybavení, které je v „panském“ domě zdobenější, včetně nádoby z lignitu (lignite container). Také zde byla nalezena část lignitového náramku, bronzové jehlice, skleněné korálky, dva klíče a různé kovové fragmenty. I jídelníček konzumovaný v tomto domě byl kvalitnější.

Na základě analýzy funkčních vztahů lze rozpoznat, privilegovanou pozici, kterou „panský“ dům mezi ostatními budovami zaujímá. Nachází se v centrální pozici uvnitř areálu a díky tomu mohli jeho obyvatelé dozorovat fungování hospodářství. Důležitým znakem významné pozice domu je i to, že se v jeho v blízkosti nacházela zásobní jáma. Pozoruhodný byl také nález skládky lidských ostatků před tímto domem. Více jak polovina těchto ostatků jsou fragmenty lebek z více než 4 dospělých a jednoho mladistvého. Autoři předpokládají jejich určitý rituální význam. V areálu se také nacházela porážka (jataka) zvířat, jejíž objev je netradiční. V severovýchodním rohu ohrazení se v příkopu našly kostry velkých zvířat - koní a volů. Na druhé straně v severozápadním rohu byla nalezena koncentrace kamenů směřující k budově, kde byla objevena hromada, která měla něco společného s kůlnou v blízkosti prostoru, kde se mlátilo obilí.

3. Třetím typem jsou nejčastěji farmy definované nepříliš širokými a hlubokými příkopy. Také artefakty, objekty a kosti vykazují nízkou kvalitu. Nicméně v některých případech, jako například v Jaux (obr. 9.), status centrálního domu nebyl indikován jeho artefakty, ale umístěním v blízkosti brány, která oddělovala dva ohraničené areály, obyvatelé domu měli díky jeho umístění o farmě přehled, navíc se dům nacházel v blízkosti zásobní jámy.
4. Poslední typ je charakteristický izolovanými jámami, které obsahovaly několik objektů a v některých případech i budovy. Jejich funkce není jasně definována (obr. 10.). Rozpoznány jsou navíc pouze občas díky rozsáhlému odkrývání ornice. Na

Functioning and hierarchy of farms in the Gallic society from the 3rd century to the roman period

Seminář hospodářské dějiny pravěku

Lucie Berg

základě toho vystává o tomto typu farem více otázek, nežli odpovědí: Jednalo se o vzdálená stanoviště hlavního osídlení? Byla farma pouze sezónně osídlena za účelem větší zemědělské produkce? Sloužila jako chaty využívaná k ochraně stád? Je stále těžké odpovědět na tyto otázky, ale zdá se, že absence struktur související s uchováváním potravy (zásobní jámy, nádoby) a malý počet nalezených artefaktů nasvědčuje tomu, že tento typ farem muselo obývat malé množství lidí. Tento nedostatek nasvědčuje buďto tomu, že hrály „satelitní“ roli při porovnání s ostatními lokalitami nebo patřili chudým farmářům.

Analyzované farmy v časovém období od třetího století před Kristem do doby římské expanze, nám pomáhají lépe pochopit hierarchii galské společnosti, ve které právě tyto farmy tvořily její ekonomický základ. V průběhu autory článku vymezeného období farmy měnily svou podobu i umístění v krajině. Do jejich vývoje jistě přispěly i technologické novinky, jako radlice a především běžné využívání železných nástrojů. Místa řemeslnické výroby byla totiž zakládána zároveň s areály zemědělské produkce. Například ve druhém století používání kosa muselo znásobit množství zimních zásob pro dobytek a hnojení zase zemědělské výnosy. Také zrnotěrky byly nahrazeny ručními mlýny, které zjednodušily práci tím, že zredukovaly čas nezbytný pro mletí zrna. Stejným způsobem, intenzifikace produkce soli rozvinula techniky lepší konzervace jídla, jak masa, ryb tak i některých potravin rostlinného původu. O struktuře společnosti nám napovídá i fakt, že zásobní jámy sloužily potřebám obyvatel farmy, ale nezdá se, že by zde byly skladovány i nadbytky. Je tedy pravděpodobné, že tyto nadbytky byly přepravovány na jiné areály/místa. Opida byla zakládána na konci druhého století a již začátkem prvního století je tedy patrná vysoká společenská stratifikace galského osídlení.

Závěr

V předchozích odstavcích jsem se pokusila srozumitelně předložit zásadní úseky článku *Funkce a hierarchie farem galské společnosti od třetího století do doby římské expanze*. V následujících řádcích zrekapituluji důležité body referovaného článku. Z obecného hlediska lze říci, že na vývoje farem v Pařížské kotlině a v údolí řeky Oise měla zásadní vliv politická atmosféra, stejně tak kulturní vývoj přinášející nové technologie, jako například radlici, díky

Functioning and hierarchy of farms in the Gallic society from the 3rd century to the roman period

Seminář hospodářské dějiny pravěku

Lucie Berg

níž bylo možné obdělávat méně výnosné půdy a rozšířit osídlení i na místa s vyšší nadmořskou výškou. Právě na konci doby laténské je znatelné přemísťování farem z údolí na vrcholky kopců (na počátku galsko-římského období 70% farem).

Na základě prostorové analýzy, kvality a četnosti artefaktů, členitosti jednotlivých areálů, velikosti příkopu a valu autoři určují hierarchii farem. Díky tomu, že autoři berou v potaz při analýze jednotlivých lokalit především tyto kategorie a nezaměřují se pouze na jednu z nich, vytvářejí tak komplexnější obraz jak samotných lokalit (význam a funkčnost jednotlivých areálů farmy, jejich vzájemné vztahy, sociální status obyvatel), tak i jejich hierarchii. Farmy doby laténské až po galsko-římské období tvořily ekonomický konstitutivní prvek tehdejší společnosti. Byly vysoce diverzifikovány, od aristokratických farem s oddělenými areály až po jednoduchá pravděpodobně sezonní stanoviště. Mezi hlavní rozpoznávací indicie patří velikost příkopu a struktura ohrazených areálů. „Panské“ domy jsou rozeznávány na základě jak exkluzivních artefaktů tak i jejich postavení v rámci areálu. Stejně tak hospodářské a „poddanské“ budovy. Každá z farem, jakékoliv kategorie, musela přímo ovlivňovat přírodní prostředí, ve kterém se nacházela. V případě zkoumané oblasti se to projevilo především velkým odlesněním (dřevo jako stavební materiál, potřeba nového prostoru pro hospodářské využití krajiny), které se promítlo i na jídelníčku.